

Olga Škarić

RACIONALNA I EMOCIONALNA MOTIVACIJA ODRASLIH U UČENJU STRANIH JEZIKA

Učenje stranih jezika ima pored opće priznate racionalne motivacije i jednu neosvijestenu i zato sekundarnu, ali zapravo mnogo snažniju motivaciju: to je prilika da se govor kao takav pojavi u glavnoj ulozi, bez potrebe da traži ispriku. *Povratak govoru*, toj prvoj žrtvi našeg otuđenja, želja za njim i obnova interesa za nj privlačnost su i izazov učenja stranih jezika.

Učiti nov jezik znači ponovo na neki način otkrivati svijet, ponovo u nj pogledati djetinjim očima. Intimno mi ponovo otkrivamo i afirmiramo sebe u svijetu, sebe za sebe i sebe za druge, te oboružani iskustvom i novim sposobnostima (u odrasloj dobi jezik počinjemo učiti u jakom za sebe momentu) u tome vidimo svoje nove šanse; nove šanse da se rehabilitiramo (ako nam je to potrebno) i iskušamo. Pri tome smo sigurni da se radi o bitnoj afirmaciji — o afirmaciji ličnosti, a ne o pukoj afirmaciji znanja.

I najzad, učiti jezik čista je radost, lišena neposredne svrsishodnosti i utilitarnosti. Jer, ne zaboravimo, govor je u širokom razdoblju između salona i samoupravljanja bio sužen u svojoj ulozi, sveden na puku svrsishodnost, pokoren nuždom, prediscipliniran, a vrlo često i diskvalificiran kao nerad (»Što mi tu filozofiraš!«, »Radi a ne pričaj!«). Pravi govor, govor kao izraz i objektivizacija ličnosti, čitavo se to vrijeme skrivao u zavjetrini, sa slabim izgledima da nam zaradi poene na onim stazama društvenog života na kojima se beru životni uspjesi.

Odrasla osoba opravdava odluku o početku učenja stranog jezika i sebi i drugima racionalnim motivima neposredne korisnosti. Ta racionalna i deklarativna motivacija, međutim, nije u praksi duga vijeka i ne odolijeva vremenu i iskušenjima (zamor, preopterećenost obavezama) ako brzo ne biva zamijenjena drugom, emocionalnom (nazovimo je tako) motivacijom. Polaznik ne mora toga biti svjestan, pogotovu ako nastavlja učiti jezik: u tom su mu slučaju, i za druge i za samoga sebe, dovoljni početno deklarirani razlozi (korisnost, interes za predmet). No intimno su to posve drugi motivi: učenje nas relaksira, privlači, odgovara našim dubljim, često neizvijenim potrebama, daje nam priliku da sudjelujemo i da se afirmiramo u novom društvu. A svako društvo ima samo u sebi smisao svog postojanja i održanja, zasnovan na duboko usađenom ljudskom instinktu (instinkt krda); ovo pak društvo ima kao početni poticaj i opravdanje još i motiv koji je prihvatljiv racionalno. Ovaj motiv (korisnosti) kronološki prethodi prvome, ali je relativno kratkotrajan ili, bolje rečeno, povremen: učenici će za njim posegnuti u kriznim trenucima sumnje u sebe, u času frustracije. Glavna motivacija s vremenom postaje želja da se bude u ljudskom društvu, koja je i elementarnija i dugotrajnija, a ujedno i prava osnova i preduvjet za govornu aktivnost. Čekajući da progovori ona prava, izvorna motivacija grupe, podmećemo

joj neke klišeje ponašanja koji izazivaju racionalno odobravanje i pomažu da se u prijelaznom razdoblju zadobije povjerenje polaznika u svrsishodnost zajedničke aktivnosti, u mogućnost da se svjesnim naporima mogu svladati teškoće. Stoga apeliramo na neke klasične vrline: na marljivost i sistematičnost, a nudimo korisnost, postupnost, jasnoću izlaganja, dostiznost pedagoški odmjerenih ciljeva itd. Međutim, to su samo prijelazne »finte« dok ne pro-radi ona glavna motivacija. O toj ćemo se sekundarnoj, »utješnoj« motivaciji brinuti zbog onih koji se još nisu posve uklopili u grupu i koji uživaju manje dobrobiti od činjenice što pripadaju »društvu«. Ona će poslužiti kao korisna vanjska prisila kada treba svladati lijenost, osigurati početne dobre navike redovitog pohađanja i rada te prevladati početno nezadovoljstvo s neadekvatnim sastavom grupe, koji može uvelike usporiti formiranje društva u pravom smislu. Pojava prave osnove, prave motivacije za rad oko usvajanja koincidira s momentom formiranja društva. Tada su osjećaji koji upravljaju našim odnosom prema radu, istovjetni s osjećajima obaveze prema društvu: ne smijem izostati sa sastanka društva jer ono bilježi i osjeća odsutnost; tamo će se dogoditi zanimljive stvari koje ću zauvijek propustiti, jer je vrijeme događanja neponovljivo; to je prilika da se korigiram, poboljšam i dopunim sliku sebe koju društvo ima o meni itd. Jednom riječju, sastanak grupe postaje neka vrsta izlaska u društvo; to je forum na koji računamo i koji računa s nama, sredina koja je vrijedna našeg sudjelovanja, očitovanja, eksterioriziranja, *punovrijedan ljudski kontakt*. A uгода i radost ljudskog kontakta je istodobno i luksus i nezaobilazna potreba. Govor kao jedna od osnovnih ljudskih sposobnosti ovdje je iskorišten u svojoj bitnoj ulozi: da obavještava čovjeka o čovjeku, da jamči ljudsku toplinu, da afirmira jedinku u društvu, da izrazi njezin specifičan i neponovljiv doprinos.

Motivacija grupe

Za grupu odraslih ljudi koji uče strani jezik, vrijede ista pravila koja vrijede i za ljudsko društvo uopće. Grupi treba da bude zajamčena *sigurnost*; ona mora biti zaštićena od samovolje pojedinaca (uključujući i nastavnika), od frustracija koje su posljedica neprimjerenosti zadataka, od prisile. *Integritet* grupe treba da bude zajamčen (nepovoljno se odražava svako proizvoljno razdvajanje ili fuzioniranje grupa, premještanje pojedinaca u druge grupe), jer grupu treba gledati kao strogo individualnu i neponovljivu strukturu. Proširivanjem grupe jednim jednim novim članom mijenjaju se međuodnosi unutar grupe. Vrlo smo se često osvjedočili da je spajanjem dviju uspjelih zajednica nastala neuspjela treća te da je to promijenjeno stanje uzrokovalo zastoj pa i regres. Trebalo je uložiti mnogo truda i vremena dok se oformilo novo društvo sa svim mogućnostima za uspješno djelovanje. Društvom nazivam čvrsto oformljenu grupu u kojoj svatko ima zajamčeno mjesto, ulogu koja mu odgovara i koju nastoji održati.

U životu grupe postoji i trenutak prisile. To je čas formiranja grupe, kada je prisila maksimalna, jer se radi o skupu slučajno sabranih polaznika. No upravo ta slučajnost donekle jamči da će se društvo oformiti na osnovi općenito važećih društvenih kriterija, iako je s obzirom na mali broj članova njen sastav tek relativno reprezentativan. Može se dogoditi da sastav grupe bude izrazito nepovoljan: u tom će slučaju srastanje trajati dulje, ali će naposljetku do toga doći. Agresivnost i pretjerani zahtjevi pojedinaca mogu ugroziti rad grupe, pa treba vremena da se ti nesocijalni elementi

socijaliziraju ili otpadnu. Neatraktivni dobni, spolni, socijalni i profesionalni sastavi mogu u početku djelovati nepovoljno na odruštvljenje grupe, ali znamo da ljudsko društvo i u najčudnijim kombinacijama najzad ipak nađe svoj *raison d'être*, svoj interes, pa će se to sigurno i ovdje prije ili kasnije dogoditi.

Učenju jezika pogodovat će mnogo bolje *kompaktno društvo* koje sve svoje članove drži u čvrstoj međuovisnosti nego skup izuzetnih, ma kako za jezik nadarenih pojedinaca. Na ovo društvo, kako vidimo, destruktivno djeluju oni isti faktori koji su razorni za skladne odnose unutar bilo kojega ljudskog društva. Recimo i to da bolje usvaja strani jezik onaj tko je osjetljiv na drugoga i zainteresiran za nj. Čini se da je za uspjeh našeg pothvata presudniji *smisao za čovjeka* nego smisao za materiju koju proučavamo, odnosno za jezik.

Nastavnik

Kako je za postizanje punovrijednih rezultata u učenju stranog jezika prijeko potrebna dubinska motivacija, u proces neće biti uključeni samo pozitivni društveni faktori (težnja za poštovanjem, za afirmacijom); i sam osjećaj *društvene sigurnosti čovjeka* dolazi u pitanje. Ljudi se tu suočavaju razgoličeni, svedeni na svoju iskonsku prirodu, tu (barem u početku) malo vrijede krinke već stečenih društvenih pozicija.

Budući da primarne ljudske vrijednosti ovdje imaju najvažniju ulogu, nepoželjno je svako nadmetanje nastavnika da bude mudriji ili informiraniji od ostalih članova društva. Nastavniku ne pripada nijedna društvena prednost. Njegova je uloga slična ulozi *domaćina* skromnog i bez pretenzija, s jedinom ambicijom da se njegovo društvo dobro osjeća. On spretno i nenametljivo organizira aktivnosti društva, brine se za uspješnost svakog pojedinog sastanka, trudi se za atraktivan program. On nastoji da predvidi i izbjegne eventualne frustracije, da osigura emotivan stav i raspoloženje, što uvelike pogoduju ciljevima sastanka, tj. govornoj aktivnosti.

Nastavnik u svom liku ujedinjuje nekoliko funkcija. On je čovjek po prirodi druželjubiv i obdaren za komunikaciju. Govor je njegov pravi medij: njime zadovoljava velik dio svojih potreba. Polaznici ne smiju steći dojam da je nastavnik požrtvovan, strpljiv, (ma koliko on to stvarno bio), jer se oni tada ne osjećaju dobro, čini im se da su mu nešto dužni. Nastavnik je taj koji u društvu uživa, koji im prilazi iz vlastitih pobuda i zanimanja za društvo (izbjegavamo da kažemo »dolazi na posao«, jer je pojam rada, na žalost, rijetko povezan s pojmom užitka). Nastavnik nipošto ne smije iskorištavati tu priliku da bi iživio svoje neiživljenosti, govorne i druge, da bi liječio bilo kakve osobne frustracije. Nastavnik isto tako ne smije biti ni društveno preživljen, što bi značilo da je dubinski nezainteresiran za ovo konkretno društvo: ono je za nj, kao i za ostale polaznike, *pravo društvo*, prava prilika. Jer, mi možemo inspirirati samo onaj tip motivacije koji i sami osjećamo. Naša se majčinska briga sastoji u tome da se drugi dobro osjećaju, a to ćemo postići tako da od svakoga tražimo njegovu optimalnu dozu društvenosti. Naša taktičnost i diskretnost neće od polaznika tražiti veću intimnost nego što ju je on spreman dati i što je inače u društvu daje. I stupanj afektivnosti radne atmosfere određuje se u funkciji konkretne grupe i pojedinca, jer je pravi nivo uzbuđenosti (ni premalo ni previše) odlučan za izazivanje govorne reakcije.

Nastavnik nije samo dobar domaćin, organizator aktivnosti i poticatelj govornog raspoloženja; on mora biti *pravi i autentični sugovornik* u društvu, potpuno ravnopravan drugima. Unatoč ostalim zadacima i odgovornosti (koji pretpostavljaju veliku koncentraciju za druge) on ne prestaje biti potpuno i iskreno individualan. On ne smije postati zajedničkim nazivnikom svih stavova i raspoloženja, neki moderator koji je uvijek izvan konkretne situacije, koji je samo usmjerava i kontrolira. Znati ostati individualan velika je kvaliteta čovjeka nastavnika. Jer da bi bio prihvatljiv i ljudski zanimljiv, on mora zadržavati svježinu svoga ja. Nastavnik nije onaj koji sve razumije i koji se sa svime može složiti. Ne smije mu nedostajati temperamenta, ne smije, kako neki nastavnici kažu, isključiti živce. Iako je u poziciji da može biti blaziran, on ne smije postati potpuri ideja koje su kroza nj prošle, jer u tom slučaju neće biti kao ličnost zanimljiv i uvjerljiv, neće za druge predstavljati nikakav izazov da mu se odupru svojim stavom, da s njime ukrste mačeve, da ga pokušaju uvjeriti, razuvjeriti, izmijeniti. Nastavnik nije natčovjek, on na ljudskom planu nema i ne smije imati nikakvih prednosti (a još ih manje smije uzurpirati). Budući da je njegova odgovornost veća, veća je i njegova usredotočenost na sat, njegova motivacija; zato može pamtit i registrirati vrlo mnogo različitih podataka (stavova, tema, raspoloženja). U nastavniku, ma kako stvari stajale, mora da bude *vidljivi čovjek* od profesionalca. On je osoba koja daje subjektivne odgovore; njegovi se stavovi ne provjeravaju; on ne daje posljednji sud ni o čemu.

Nastavnik, nadalje, nije govorljiva, elokventna osoba, već *komunikativna osoba* u pravom smislu riječi. Za nj nije mjera količina njegova govora, već *količina izazvanog govora*. (Nastavnička je *logoreja*, na žalost, jako uvriježena profesionalna deformacija). Sačuvati spontani individualni govor veliko je umijeće u našoj struci. Zbog duge prisile govorenja bez prave podloge za govorno raspoloženje nama su se potrle granice, pa ni sami ne znamo kada smo iskreni govornici, kada recitiramo ranije sročeni vlastiti tekst. A budući da smo profesionalno okrenuti govoru sa specifičnim zahtjevom da učenika uputimo u mehanizme njegova nastanka, upravo je nepatvorenost tog trenutka unutar kompleksnog fenomena govorenja presudna. Ako se naučimo to uočavati preko reakcije drugih, koja je posve specifična, dobit ćemo pravi indicij da li smo samo govorili ili stvarno komunicirali. Nastavnik, dakle, mora biti govorno raspoložen a ne rječit, općenito i nespecifično. Njegova potreba da baš jednoj konkretnoj grupi ljudi nešto od sebe dade govorom, mora biti očita. Briga o vlastitoj emocionalnoj svježini priprema je za to: nastavnik ne smije biti emocionalno iscrpljen, umoran ili opterećen brigama, jer će tada govor doživjeti kao prisilu, a ne kao luksuznu manifestaciju, što govor u svojoj biti jest. U lošim će se trenucima nastavnik dakako poslužiti transferom prijašnjih govornih raspoloženja, imitacijom prijašnjeg pravog govora (za čim neprestano posišu glumci, na primjer), ali mu mora biti jasno da je to nužno zlo i da je učinak posve drugačije naravi. (Polaznici slušajući sukcesivno snimljene odlomke autentičnog govora i drammatiziranog teksta s lakoćom raspoznavaju jedne od drugih.)

Nastavnik mora izgraditi tehnike komuniciranja, izazivanja responsa. Njegova je uloga slična ulozi novinara (intervjuiste), od kojih može mnogo toga naučiti. Što idemo dalje, te se tehnike obostrano sve manje doživljuju kao tehnike; one se ugrađuju u naše ponašanje, i mi sve više nalazimo načina da unutar njih spontano govorno reagiramo. Dobri intervjuisti nas uče kako ćemo svaku temu pretvoriti u individualno iskustvo, kako ćemo svakome pronaći osobnu žicu, kako ostati individualan, kako izbjegavati opća mjesta,

kako prepoznati i iskoristiti pravu temu, kako biti nekonvencionalan i kako to ne biti kada ustreba (već prema tome da li sugovornik želi nešto govorom izraziti ili nešto govorom prikriti).

Pored toga što daje govorne poticaje i izbjegava govorne frustracije, nastavnikova je uloga da aktivno sudjeluje u mucijama komuniciranja, u ravnopravnoj podjeli toga tereta. Jer se ni na samom početku učenja jezika ne suočuju jedno *ništa* i jedno *sve*; u tom slučaju ne bi došlo do komunikacije. Ako se složimo da komunikacija mora postojati od početka, moramo se složiti i s ravnopravnom raspodjelom tereta. Naime, neprirodno je i nesvrshodno da se jedna strana trudi iz petnih žila, a da druga ostaje pasivna. Raskorak nepoznavanja jezika treba premostiti, ali ne previše dugačkim mostom; njegova je dužina upravo metodički zadana. Nastavnik mora znati razgraditi svoj govor tako da razlika ne bude prevelika i zato frustrativna, već upravo tolika da bude stimulativna. Pri tom razgrađivanju nastavnik posije za svim onim načinima simplifikacije koje su dopušteni izvornom govorniku, te njih mora proučavati i pamtit. On, nadalje, anticipira što sugovornik želi reći, pa mu unaprijed, već u frazi koncipiranja misli nudi izraz. Jer učenik ne može u isto vrijeme formulirati svoje stavove i iznalaziti sredstva za izraz nepoznatog kôda. Stoga mu već pri rađanju ideje (a ništa ljudsko nije nam previše strano, tj. originalno, da ne bismo mogli predvidjeti) pomažemo da nađe adekvatan izraz koji će on prihvatiti sa zahvalnošću. Te su intervencije u času najveće potrebe, najveće napetosti dragocjene, a zbog emotivnog stanja u kojemu su ponuđene (jarko osvijetljene u svojoj komunikacijskoj i senzoričkoj vrijednosti) imaju velike šanse da ubilježe trajan trag. Umjesto da nudimo pomoć u ohlađenom času, kada je nitko ne traži i ne treba, mi je dajemo u času najveće komunikacijske motivacije. To jamči da ćemo u času iduće komunikacijske potrebe posegnuti u pravi džep. Bilo bi apsurdno očekivati da nam se ono što smo primili u smirenom, racionalnom stanju nađe pod rukom u času nužde ako taj čas nema ničeg zajedničkog s trenutkom prijema. Normalno je da trenutak enkodiranja prati isto uzbuđenje, iste potrebe koje prati trenutak dekodiranja.

Tehnike poticanja i podržavanja govornog raspoloženja

Nastavnik mora neumorno tragati za tehnikama kojima se potiče govornik, mora nastojati da ih ugradi u sebe do te mjere da se one čine urođenima. On mora također opažati i proučavati one faktore koji djeluju frustrativno, kako bi ih u korijenu spriječio i izbjegao.

Polazeci od iskustva da je mnogo lakše podržavati već postojeće govorno raspoloženje nego početi se utitravati u nj onda kad treba progovoriti na stranom jeziku, nastojat ćemo podržati već postojeću osnovu govora, »govorno raspoloženje«, i na nj nakalemiti strani jezik. Stoga ne smijemo najprije ugušiti odnosno umrtviti to raspoloženje, već ga uhvatiti prije negoli se disciplinira. Najbolje je početi razgovarati s polaznikom pri njegovu ulazu u razred, u »neslužbenom času«, dok je on u pokretu i uzbuđen zbog toga kretanja. Govorni se pokret, naime, lakše generira u krilu šireg tjelesnog pokreta, ponosen raspoloženjem koje je uneseno u razred izvana. U konfrontaciji donesenog raspoloženja s onim zatečenim u razredu nerijetko se javlja u prvom govornom temi. Ne valja pričekati da se skup živahnih pojedinaca slegne u klupe i da se u traženju relaksacije i sigurnosti stopi u anonimnu masu. Početak sata prava je prilika za individualni kontakt, za skupljanje vijesti,

raspoloženja, za opipavanje bila društva. Za nastavnika su to minute kada stvara definitivnu koncepciju sata u funkciji zatečenog sastava, vijesti, i raspoloženja, kojima prilagođuje predviđeni program i njegovu artikulaciju odustajući od neadekvatnih sadržaja i postupaka. On hvata »inspiraciju«, dobiva ideju kako da nakalemi svoju predviđenu temu na konkretno »građivo« koje su polaznici unijeli u razred, kako da se na nj nadoveže i uspješno otvori društvenu igru koja se zove *sat govorenja*. Ma kako atraktivno građivo prirredili, imajmo na umu da su polaznicima njihovi sadržaji mnogo prisniji i dragocjeniji (naravno, ako nisu takvog karaktera da ih žele zaboraviti). Polaznici moraju u sastanku društva vidjeti priliku da produže svoje raspoloženje i preokupaciju, da ih prenesu na druge i time se rasterete, davši sebi oduška govorenjem. Takav je stav nastavniku dragocjen jer ga lišava obaveze da umjetno pobuđuje i razvija nešto što čovjek u sebi nosi i što upravo žudi da izrazi. Pripremajući se da progovori na satu, polaznik se već unaprijed počinje utitravati u govor i formulirati misli, čime se znatno povećava fond aktivnih sati učenja jezika. Ako njegove teme nisu na satu do kraja konzumirane, premda su dobile dovoljno poticaja, on će i nakon sata nastaviti govorno oblikovati svoje raspoloženje, čime stvara most za buduću govornu priliku. Tako poneseno raspoloženje najvredniji je domaći zadatak koji smo mogli zadati (golem napor *samoutitravanja* najveći je razlog neuspjeha na koji nailaze klasični domaći zadaci).

Ako smo ovako postavili stvari, redosljed problema se mijenja: sada nam više nije primarni zadatak da potičemo govorno raspoloženje (iz stanja apsolutnog mûka), već da kanaliziramo bujnost govorenja u situaciji kada svi polaznici dolaze sa željom da dadu oduška svojim raspoloženjima, da društvu priopće nešto o sebi, da razviju svoju temu. U ovakvoj prilici vjerujemo da nastavnik ima intuitivno ili iskustveno zasnovan osjećaj da iskoristi i oplodi pojedinu temu, a prioritet u govorenju poklonila bih onom pojedincu koji u tom času pokazuje najjači *emotivni naboj*, koji osjeća najveći unutarnji pritisak, najveću potrebu za eksteriorizacijom. Pratimo, dakako, i druge govorne želje (kao i teme na kojima su se one realizirale), kako bismo ih kasnije mogli iskoristiti u toku sata, jer su one pravo »građivo« i pravo područje rada. Temu možemo nastaviti i drugi put, ali raspoloženju koje je nosi i koje je efemerno, moramo dati priliku da se izrazi odmah. Upravo obrnutu sliku pružale su metode koje su mučaljive prisiljavale da progovore, nasuho, bez prethodnog tjelesnog utitravanja i bez vala govornosti koji nosi, a uštkivale govorljive apelirajući na disciplinu. Oba su zahtjeva fizički teško ostvariva, a da ne govorimo o društvenoj i govornoj frustraciji i demotivaciji koja iz njih izvire. Stručnost nastavnika pokazat će se upravo u sluhu za raspoloženje i u odabiru produktivne teme koja će tom raspoloženju osigurati potrebno trajanje. Posve iznimno, ako govorljivost iz nekih objektivnih razloga zakaže (npr. nakon nekog neugodnog incidenta ili loših vijesti), nastavnik će se morati oduprijeti općoj tendenciji koja govoru nije sklona i naći oblike rada i verbalni izraz primjeren toj situaciji. Tek kad drugi zakažu, on preuzima vodstvo i postaje odgovoran i za raspoloženje i za tematsku nadgradnju u tom govoru nesklonom trenutku. Inače, u normalnim uvjetima, tema proizlazi iz grupe ili barem mora da ima taj privid: u svakom slučaju, stječe se osjećaj da se ona rodila i oblikovala u funkciji subjektivnog kuta gledanja i doživljavanja konkretne skupine ljudi. Ona mora biti odraz njihova stupnja svijesti i informiranosti artikulirana u funkciji potencijala konkretnog ljudskog društva.

Ovdje je potpuno neumjesno i artificijelno klasično prezentiranje teme, objektivno i nepristrano uočavanje »iz svih uglova«. Naš zadatak nije u tra-

ganju za »ispravnim stavovima«, već za *autentičnim emocijama*. A put prema njima vodi isključivo kroz individualnost i subjektivnost doživljaja i izraza. Ishod rasprave ne možemo unaprijed predvidjeti (stoga kruto vođenje teme s unaprijed postavljenim ciljem i zaključkom ne dolazi u obzir), kao što se ne može predvidjeti ni govorni izraz. Naime, tijekom govorne razrade teme otvaraju se novi asocijativni krugovi i emotivna žarišta, i na njima treba temeljiti razvoj govorne situacije, to su uporišta za budući govor. Govor je individualna kreacija: mi u svom govornom trezoru posjedujemo samo one iskaze koje smo doživjeli i emocijama fiksirali. Svatko stvara za sebe svoje govorno iskustvo, svoj korpus aktivnih rečenica. Subjektivnost govorenja jamči doživljajnu smisaonost, autentičnost naših izričaja (iako ne jamči i njihovu logičku osmišljenost). Takav govor intimno mnogo znači govorniku, što jamči da će značiti i slušaocu.

Neka nam vodilja bude ona slavna definicija koja kaže da pisati treba tako da riječima bude tijesno a mislima široko. Primijenjena na govor ona bi mogla glasiti: govoriti treba tako da riječima bude tijesno a osjećajima široko.